

Универзитет у Београду - Факултет за специјалну едукацију и рехабилитацију

ПРЕВЕНЦИЈА РАЗВОЈНИХ
СМЕТЊИ И ПРОБЛЕМА У
ПОНАШАЊУ

ЗБОРНИК РАДОВА

Београд 2017.

Универзитет у Београду
Факултет за специјалну едукацију и рехабилитацију

**НАЦИОНАЛНИ НАУЧНИ СКУП
„ПРЕВЕНЦИЈА РАЗВОЈНИХ СМЕТЊИ И
ПРОБЛЕМА У ПОНАШАЊУ”**

Београд, 21. децембар 2017.

ЗБОРНИК РАДОВА

Београд, 2017.

„ПРЕВЕНЦИЈА РАЗВОЈНИХ СМЕТЊИ И ПРОБЛЕМА У ПОНАШАЊУ”
ЗБОРНИК РАДОВА
научни скуп националног значаја
Београд, 21. децембар 2017.

Издавач:
Универзитет у Београду – Факултет за специјалну едукацију и рехабилитацију (ИЦФ)
11000 Београд, Високог Стевана 2
www.faspep.bg.ac.rs

За издавача:
Проф. др Снежана Николић, декан

Главни и одговорни уредник:
Проф. др Миле Вуковић

Уредници:
Проф. др Александар Југовић
Проф. др Бранислава Поповић-Ћитић
Доц. др Снежана Илић

Рецензенти:
Проф. др Мирјана Петровић-Лазић, редовни професор Универзитета у Београду
Факултета за специјалну едукацију и рехабилитацију
Проф. др Бранка Јаблан, редовни професор Универзитета у Београду
Факултета за специјалну едукацију и рехабилитацију
Проф. др Милана Љубичић, ванредни професор Филозофског факултета
Универзитета у Београду – Одељење за социологију

Дизајн насловне стране:
мр Борис Петровић

Компјутерска обрада текста:
Биљана Красић

Зборник радова је публикован у електронском облику – ЦД.

Тираж: 200

ISBN 978-86-6203-105-1

Наставно-научно веће Универзитета у Београду – Факултета за специјалну
едукацију и рехабилитацију, на седници одржаној 28.11.2017. године,
Одлуком бр. 3/140 од 01.12.2017. године, усвојило је рецензије рукописа
Зборника радова „ПРЕВЕНЦИЈА РАЗВОЈНИХ СМЕТЊИ И ПРОБЛЕМА У ПОНАШАЊУ”.

Зборник је настао као резултат Пројекта „ПРЕВЕНЦИЈА РАЗВОЈНИХ СМЕТЊИ И
ПРОБЛЕМА У ПОНАШАЊУ” чију реализацију је сопственим средствима
подржао Факултет за специјалну едукацију и рехабилитацију.

ПРУЖАЊЕ ПОДРШКЕ ПОРОДИЦИ ГЛУВЕ И НАГЛУВЕ ДЕЦЕ ПРЕДШКОЛСКОГ УЗРАСТА

Тамара КОВАЧЕВИЋ¹, Љубица ИСАКОВИЋ¹, Радомир АРСИЋ²

¹Универзитет у Београду – Факултет за специјалну едукацију и рехабилитацију

²Универзитет у Приштини – Косовска Митровица,
Учитељски факултет у Призрену-Лепосавић

Резиме

Породица има изузетну важност за развој и обликовање личности детета. Породица пружа детету искуство припадности заједници и искуство вредности породице као институције. Природно окружење детета је породична средина, која у обликовању његове личности има незаменљиву улогу. Унутар породице дете стиче емоционална искуства, учи правила интерперсоналних односа и понашања у друштву. У породици дете усваја животне вредности и циљеве, прима културу своје средине, као и говор који је нарочито важан чинилац у социјалном животу детета.

Због оштећења слуха и измењеног начина комуницирања са околином, глува и наглува деца предшколског узраста развијају се под неповољнијим условима него деца која чују. Велики број глуве и наглуве деце предшколског узраста има специфичне проблеме на плану комуникације и интеракције. Примерена и ефикасна рана комуникација без обзира на ком се језику одвија (знаковном или говорном), заједно са прихватањем детета и његовог оштећења основа су успешног развоја личности детета.

Веома је важна адекватна емоционална и едукативна подршка породици глуве и наглуве деце. Неопходно је организовати различите програме подршке, побољшати комуникацију у оквиру породице, као и сарадњу породице и стручњака разних специјалности који учествују у рехабилитацији и едукацији глуве и наглуве деце предшколског узраста.

Кључне речи:

*породица, подршка, глува и наглува деца,
предшколски узраст, комуникација*

УВОД

За дете породица представља централну област животног простора. У раном детињству дете у њој задовољава све своје потребе. Уз основне биолошке потребе, најважније потребе деце су за сигурношћу, љубављу, припадањем. Малом глувом детету је поред сензорне депривираниости ускраћено коришћење и разумевање говора, као најзначајнијег средства комуникације. Ограничено искуство и недостатак емоционалне размене успоравају когнитивни, емоционални и социјални развој глувог детета (Драгојевић, 2007).

Појава оштећења слуха не угрожава само дете, већ и породични систем и релације у оквиру породице, како на индивидуалном плану, тако и на релацији родитељ–дете. Да би родитељство било што успешније и да би глуво дете напредовало у свом развоју, потребан је систематски рад с родитељима. Циљ таквог рада је, пре свега, упознавање родитеља с оштећењем слуха, могућим последицама, као и могућностима напредовања детета без обзира на оштећење (Вујасиновић и Славнић, 2008). Током процеса рехабилитације са децом се остварују различити програмски садржаји, примерени врсти и степеном оштећења, док се рад са родитељима најчешће реализује кроз индивидуална и групна саветовања.

Сурдолог у току рада са глувом и наглувом децом и њиховим породицама долази у различите ситуације које изискују пружање адекватних савета. Анализирајући ситуације у којима је неопходно дати савет може се закључити да постоје три основна типа сурдолошког саветовања: информативно, едукативно и кризно саветовање (Ђоковић, Остојић и Ковачевић, 2011).

Породице деце са развојним сметњама

Породична група је динамичка структура, систем у коме промене једног субсистема доводе до промена у другим субсистемима, у функционисању целе групе и појединих чланова.

Породице деце са сметњама у развоју су нетипичне породице по унутрашњим односима и по динамици, према анализи интеракционог-симболичког приступа, што утиче и на њене функције (Велишек-Брашко и Бељански, 2013).

Ометеност детета за породицу представља један од најтежих акцидентних или паранормативних догађаја. Овако снажан, свепрожимајући, неочекиван, изненадан и дуготрајан стресни догађај поставља пред озбиљно искушење способност очувања интегрисаности породичног система (Драгојевић, 2008).

У породицама деце са сметњама у развоју ниво стреса је често виши него у породицама деце типичног развоја. Најчешћи извори стреса у породицама деце са сметњама у развоју су: карактеристике развојних сметњи детета, неизвесност у вези исхода дететовог здравственог стања, финансијски захтеви, непредвидивост у потребама детета и дневном ритму, учестале посете лекарима, тешкоће у формирању васпитног стила родитеља, као и лоша сарадња са установама које пружају подршку (Case, 2000; Cawley, Hayden, Cade, E. & Baker-Kroczyński, 2002; Мићић, Рајић и Копуновић Торма, 2016).

Реализована истраживања указују на тешкоће у остваривању комуникације са дететом, изостајања повратне информације од стране детета, смањене способности тумачења социјалних сигнала

(Cichetti & Schneider-Rosen, 1991; Walden, 1996; van Ijzendoorn et al., 2007, према Мухић, Рајић и Копуновић Торма, 2016).

Упркос значају који за родитеља има подршка од стране здравственог, образовног и система социјалне заштите, истраживања показују да родитељи често нису задовољни сарадњом са релевантним стручњацима, чему умногоме доприноси експертска позиција стручњака и недовољно информисање родитеља о развоју и напредовању детета, те недовољно укључивање родитеља у подршку детету (Danklefsen, 2008; Valle, 2002).

Многи родитељи деце са сметњама у развоју код нас су суочени са различитим мањкавостима система подршке. Услуге које се базирају на инструменталној подршци родитељу, у циљу омогућавања слободног времена и лакше свакодневне организације су малобројне и нису довољно доступне. Реализују се само у већим општинама, често у оквиру пројектних активности или у удружењима грађана.

Рајић, Мухић, Крстић, Дрезга и Бранковић (2015) су реализовали истраживање које показује и да је мали број родитеља уопште укључен у било какву врсту програма подршке (18%). Мајке су наводиле, као најчешће препреке укључивању у програме подршке: неодговарајуће време одржавања, недостатак слободног времена услед сталне бриге о детету, као и недостатак информација о постојању програма подршке.

Породице глуве и наглуве деце

Ставови родитеља према глувом детету се разликују. Након дијагнозе, најчешћа је прва реакција родитеља изненађење, страх, туга, отпор, непријатељство, тешка

нарцистичка повреда, као и осећај стида и кривице. Након тога родитељи заузимају или став борбе за своје дете или став отвореног или прикривеног одбацавања. Породица постаје или хомогенија или се разграђује, што зависи од ранијих односа, али и снази непријатељских емоција и узајамног оптуживања (Dulčić & Kondić, 2002).

Код мале глуве деце појављује се и проблем идентификације са родитељима неоштећеног слуха. Нека истраживања указују да је за дететов емоционални, социјални, па и интелектуални развој повољније одрастање уз глуве родитеље. Поред раног коришћења знаковне комуникације у таквој породичној ситуацији повољнија је и емоционална клима, пре свега због лакшег прихватања детета и разумевања његових проблема и због лакшег емоционалног комуницирања (Драгојевић, 2007).

Дијагностиковање оштећења слуха код детета представља неочекивани животни догађај који уноси пометњу у целу породицу, доводи до симболичног осећаја губитка и води процесу туговања. Познавање фазе туговања и могућих начина размишљања и осећања помаже нам да боље разумемо породицу. За ток третмана и даље функционисање детета од посебног је значаја препознати реакције породице и пружити адекватну подршку.

Подршка од стране стручњака може се остварити кроз: индивидуалне разговоре; групе родитеља; системску породичну психотерапију; сурдолошко саветовање.

Сурдолошко саветовање подразумева пружање помоћи глувој и наглувој деци и њиховим породицама за остваривање бољег споразумевања и разумевања. Као и помоћ у решавању одређених животних тешкоћа, помоћ у решавању постојећих

конфликата или прилагођавању неким животним догађајима (Ђоковић, Остојић и Ковачевић, 2011).

Улога стручњака у индивидуалним разговорима је да буде осетљив за тренутну фазу у којој се породица налази, да им помогне у разумевању њихових осећања и проблема, обликује њихова искуства, да им да одговарајуће информације, помогне им да пронађу сопствене ресурсе за даље изазове, као и друге просторе где могу наћи подршку. Системска породична терапија представља добар оквир за разумевање породице и свакодневни рад, а посебно је индикована у ситуацијама када постоји већи проблем који утиче на функционисање чланова (Боровница, 2010).

Вујасиновић и Славнић (2008) су испитивале какву подршку добијају породице глуве деце предшколског узраста у савременом васпитно-образовном процесу и у целокупној социјалној интеграцији. Циљ истраживања је био да се испита квалитет подршке родитељима глуве деце као и интеракцијски однос родитељ-дете. Резултати су показали да су родитељи веома мало упознати о значају оштећења слуха; да им није доступна литература о последицама глувоће; да су имали променљив однос у комуникацији пре и после сазнања о глувоћи; да имају различит однос у васпитавању глувог детета и детета које чује и да нема организованих саветовалишта.

Мортон (Morton, 2000), указује на утицај глувоће у детињству на динамику породице. Поред родитеља, и чланови шире породице, суочавају се с разочарањем, тугом и губитком идеализованог детета и личне идеализоване улоге. Аутор указује на потребу програма подршке за родитеље и друге чланове породице. Стручњаци и установе који раде са глувом

и наглувом децом требају да се прилагоде тим потребама и да осигурају одговарајуће програме подршке.

Комуникација глуве и наглуве деце предшколског узраста у породици

Разлог избора одређеног облика комуникације с глувим дететом су испитивали Kluwin & Gaustad (1991). Резултати испитивања показују да мајка има водећу улогу у избору начина комуникације. Највише утицаја на мајку при избору комуникације имали су: степен оштећења слуха детета, начин предшколског образовања детета, као и образовање мајке (Dulčić, 2009).

Неопходно је рано откривање оштећења слуха код детета и што раније спровођење раног интервентног програма. Препорука је ASHA-e (American Speech-Language-Hearing Association) да се креирају примерени рани интервентни програми усмерени на породицу који пружају могућност избора стручњацима, родитељима и деци оштећеног слуха. Потребно је да породица детета оштећеног слуха има приступ свим информацијама о општем развоју детета, посебним информацијама о оштећењу слуха, комуникацијским могућностима и језичком развоју глуве деце. Локална заједница, држава, здравствени и образовни пројекти морају усмерити свој циљ према раној детекцији оштећења слуха и раној интервенцији (ASHA, 2001, према Pribanić, 2004).

Око 90% глуве деце рођено је у породицама са оба чујућа родитеља, 7% има једног глувог родитеља, а само 3% има оба глува родитеља. Око 5-10 % глуве деце усваја знаковни језик од својих глувих родитеља. Већина глуве деце расте у потпуно чујућем свету, у раном детињству. Такође,

већина чујућих родитеља глуве деце не познаје или слабо познаје знаковни језик, што има значајне импликације на развој глувог детета (Marschark, 1993; Mitchell & Karchmer, 2004).

За глуво дете се од најранијег узраста кључном сматра честа, континуирана интеракција са узорима који течно владају знаковним језиком. Чујући родитељи могу учинити у почетку много, ако изграде сопствену свест о томе шта значи комуницирати визуелно, и да почну да комуницирају само са неколико знакова који су део њихове свакодневне интеракције (Ivasović, 1998, према Ковачевић, 2013).

Глуви родитељи користе течан знаковни језик брзог ритма, како би комуницирали једни са другима у присутности свог детета. Када директно комуницирају са дететом користе велики број појединачних знакова за кратке знакове или изразе, који су модификовани како би их дете лакше могло видети (Erting, Prezioso & O'Grady Hynes, 1990; Rutter & Durkin, 1987; Wilbur, 2000).

Веома је важно родитеље деце оштећеног слуха информисати о посебним стратегијама за визуелну комуникацију коју користе глуве мајке у интеракцији са својом глувом децом и на тај начин и омогућавају визуелни унос језичких података (Spencer, Bodner-Johnson & Gutfreund 1992).

Предшколске установе и школе у САД, запошљавају глуве саветнике за родитеље и децу (засебно или у пару са партнером који чује) и многобројна искуства указују да су се често истицали по високом нивоу осетљивости за емоционалне и комуникацијске потребе чујућих родитеља.

Наставници и васпитачи мотивишу родитеље да слободно изложе своје одојче или мало дете говорном енглеском језику

и америчком знаковном језику (али не истовремено) и да обрате пажњу на дететове интеракције са глувом децом/одраслим особама и са чујућом децом/одраслим особама у различитим окружењима. Ако родитељи запазе рани развој речника и језичких елемената и у говорном и у знаковном језику, често могу добити јаснију идеју шта одговара њиховом детету.

Родитељи морају учинити све што је потребно како би пренели своју љубав према глувом детету, чак и ако то у почетку значи коришћење гестова, пантомиме и показивања. Врло је важно да родитељи буду опуштени, да су анимирани и укључени и да успевају пренети детету оно што мисле. Брига око тога да ли могу адекватно користити мануелни енглески или граматику америчког знаковног језика не би требала бити примарна код чујућих родитеља врло мале глуве деце. Они би, пре свега, требало да пронађу начине да омогуће детету да разуме шта се око њега догађа, да проведу сретне тренутке са својом глувом децом, и да се побрину да и глува и чујућа деца у потпуности учествују у породичним интеракцијама (Gallimore, 1994, према Mahshie, 2007).

Подршка породици глуве и наглуве деце предшколског узраста

Једна од компоненти квалитетне подршке је свест стручњака да не треба свим родитељима иста подршка. Некима је потребна емоционална подршка, некима су потребне информације, некима обука, неки желе техничка помагала, а неки желе научити знаковни језик. Велика је вероватноћа да ће сви они – у догледно време – желети све од наведенога, али у различито време и из различитих извора.

У предшколском периоду, важан задатак стручњака након откривања глувоће код детета је пружање емоционалне и едукативне подршке породици. У билингвалном моделу, први задатак је да дете научи језик који је другачији од језика његових родитеља. Пружање подршке на најранијем узрасту детета организује се одласком у породицу, путем група за подршку, као и кроз контакте са заједницом глувих (Mahshie, 2007).

Резултати бројних истраживања спроведених са глувом децом глувих родитеља показали су да је знаковни језик подједнако ефикасан за уредан развој, као и говорни. Дете треба да је у контакту са другим, одраслим глувим особама које флуентно користе знаковни језик. Уколико се родитељи одлуче за овај метод треба да постану флуентни комуникатори знаковног језика. Ако родитељи нису глуви, потребна је едукација о култури глувих у циљу да породица усвоји знаковни језик.

Глуво дете има тешкоћа са усвајањем говорног језика, јер га учи прекасно (након критичког периода за развој језика), у неприкладном модалитету.

Подршку породици на млађем предшколском узрасту детета пружа тим који сачињавају сурдолог, одрасли глуви, психолог и лекар. Одрасле глуве особе имају кључну улогу у двојезичним програмима од самог почетка. Оне непосредно доприносе подизању свести о глувоћи у свим окружењима, учењу знаковног језика и представљају модел за идентификацију глувом детету. Омогућавају детету учење социјалних улога, упознавање са културолошким нормама заједнице глувих и развој позитивног идентитета.

Важан део подршке породици представља опсервација, израда породичног плана и процена дететовог напретка. На

основу резултата процене врши се избор предшколског програма у који ће се дете укључити (Bradarić-Jončić & Kolarić, 2012).

Родитељима је потребно да се увере да је језик којим дете говори код куће (први језик) адекватно развијен пре него што се почну бринути о напретку другог језика (Cummins & Swain, 1986). То имплицира да је први језик толико кључан за емотивну и образовну добробит детета да на његов развој треба гледати као на највећи приоритет. Тај приоритет утврђује средишњу улогу дететовог првог језика у свим аспектима његовог развоја у образовном смислу.

За многу глуву децу из Шведске и Данске чији родитељи чују, детињство је опуштено доба проведено у игри, које укључује и говорни и знаковни језик. У окружењу у којем глуво дете сусреће и говорни и знаковни језик одвојено, као целовите језике, кроз природне интеракције и родитељима и стручњацима постаје јасно да ће дете одлучити у ком смеру ће се ствари кретати у зависности од дететових предиспозиција за усмени или визуелни језик (Ковачевић, 2013).

На предшколском узрасту, задатак вртића је омогућити деци да наставе да усвајају језик која су почела да усвајају у породици, а најбоље ће га усвојити кроз интеракције са другим флуентним говорницима – одраслима и децом.

ЗАКЉУЧАК

Породица има веома важну улогу у остваривању успешне едукације и рехабилитације глуве и наглуве деце.

Породици глуве и наглуве деце је неопходна подршка друштвене заједнице; здравственог, образовног и система

социјалне заштите. Такође, родитељима је неопходна емоционална и едукативна подршка. Потребно је родитеље едуковати о оштећењу слуха, последицама, моделима амплификације, начинима комуникације, васпитању и образовању глуве и наглуве деце. Неким родитељима је потребна обука у учењу знаковног језика и упознавање са културом глувих.

Неопходан је континуиран и систематски рад са родитељима, у виду индивидуалних или групних саветовања, као и реализација сурдолошког саветовања које може бити: информативно, едукативно и кризно. Родитељима и члановима шире породице неопходно је обезбедити у сарадњи са локалном заједницом, адекватне програме подршке.

ЛИТЕРАТУРА

- Borovnica, O. (2010). Osluškivanje potreba porodice – različiti načini podrške. *Beogradska defektološka škola*, 16(3), 48, 491-503.
- Bradarić-Jončić, S. i Kolarić, B. (2012). Dvojezično obrazovanje gluhe djece. *Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja*, 48(1), 104-116.
- Case, S. (2000). Refocusing on parent: What are the social issues of concern for parents with disabled child. *Disability & Society*, 15(2), 271-292.
- Cawley, J., Hayden, S., Cade, E., & Baker-Kroczyński, S. (2002). Including students with disabilities into the general education science classroom. *Exceptional Children*, 68(4), 423-435
- Cummins, J. & Swain, M. (1986). *Bilingualism in education: Aspects of theory, research, and practice*. Essex, UK: Longman Group UK Limited
- Danklefsen, P. R. (2008). Perceptions of collaboration of parents of students with disabilities and service providers. *Unpublished doctoral dissertation*. Ashland University, Ashland, OH.
- Dragojeviћ, N. (2007). Портрет породица са глувим и наглувим дететом. *Београдска дефектолошка школа*, 1, 47-57.
- Dragojević, N. (2008). Odlike funkcionisanja porodice sa ometenim detetom, U: D. Radovanović (Ur.): *U susret inkluziji - dileme u teoriji i praksi*, 175-185. Beograd: Univerzitet u Beogradu, Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju.
- Dulčić, A. (2009). Stavovi majki prema slušno oštećenoj djeci. *Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja*, 45(1), 39- 50.
- Dulčić, A. i Kondić, Lj. (2002). *Djeca oštećena sluha*. Zagreb: Alinea
- Ђоковић, С., Остојић, С. и Ковачевић, Т. (2011). Сурдолошко саветовање глувих и наглувих особа и њихових породица. *Београдска дефектолошка школа*, 17(3), 51, 439-450
- Erting, C. J, Prezioso, C. & O'Grady Hynes, M. (1990). The interactional context of deaf mother-infant communication. In V. Volterra & C.J. Erting (Eds.), *From gesture to language in hearing and deaf children*, 97-106. Berlin: Springer-Verlag.
- Ковачевић, Т. (2013). Функција знаковног језичког израза у развоју језика код глуве и наглуве деце, необјављена докторска дисертација, Факултет за специјалну едукацију и рехабилитацију, Универзитет у Београду.
- Kluwin, T. N., & Gaustad, M. G. (1991). Predicting family communication choices. *American Annals of the Deaf*, 136(1), 28-34.
- Marschark, M. (1993). *Psychological Development of Deaf Children*, Oxford: University Press.
- Mahshie, S. N. (2007). *Dvojezično obrazovanje gluhe djece*. Washington, D.C.: Laurent Clerc National Deaf Education Center/ Zagreb: Savez gluhih i nagluhih grada Zagreba.

17. Mitchell, R. & Karchmer, M. (2004). Chasing the mythical ten percent : Parental hearing status of deaf and hard of hearing students in the United States. *Sign Language Studies*, 4, 138–63.
18. Morton, D. D. (2000). Beyond Parent Education: The Impact of Extended Family Dynamics in deaf Education. *American Annals of the deaf*, 145, 4.
19. Михић, И., Рајић, М. и Копуновић Торма, Д. (2016). Стрес родитељства и квалитет бриге у породицама деце са сметњама у развоју. *Годишњак Филозофског факултета у Новом Саду, Књига ХЛІ-2*, 247-268
20. Pribanić, Lj. (2004). Malo gluho dijete i rana komunikacija u obitelji. Zbornik radova „Dobra edukacijsko-rehabilitacijska praksa za 21. stoljeće”, 303-308. Zagreb: Savez defektologa Hrvatske
21. Рајић, М., Михић, И., Крстић, Т., Дрезга, М. и Бранковић, Ј. (2015). Потреба за подршком породицама деце са сметњама у развоју: процена родитеља. *Књига резимеа, 11. Интернационална конференција „Дани примењене психологије”, 71. Ниш, 25-26. 9.2015.*
22. Rutter, D.R. & Durkin, K. (1987). Turn-taking in mother-infant interaction: An examination of vocalizations and gaze. *Developmental Psychology*, 23, 54–61.
23. Spencer, E., Bodner-Johnson, B. & Gutfreund, M. (1992). Interacting with infants with a hearing loss: What can we learn from mothers who are deaf? *Journal of Early Intervention*, 16(1), 64-78
24. Valle, J., W. (2002). IDEA and collaboration a Bakhtinian perspective on parent and professional discourse. *Journal of Learning Disabilities*, 35(5), 471-481.
25. Velišek-Braško, O. i Beljanski, M. (2013). Uloga roditelja u procesu učenja u inkluzivnom obrazovanju. *Zbornik radova „Razvojne karakteristike deteta predškolskog uzrasta”, 9-18. Novi Sad: Fakultet za sport i turizam tims. Visoka škola strukovnih studija za obrazovanje vaspitača Novi Sad*
26. Vujasinović, Z. i Slavnić, S. (2008). Podrška porodici gluve dece predškolskog uzrasta, U: D. Radovanović (Ur.): *U susret inkluziji - dileme u teoriji i praksi*, 297-310. Beograd: Univerzitet u Beogradu, Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju
27. Willbur, R. B. (2000). The use of ASL to support the development of English and literacy. *Journal of Deaf Studies and Deaf Education*, 5(1), 81–104

GIVING SUPPORT TO FAMILY OF DEAF AND HARD-OF-HEARING PRE-SCHOOL CHILDREN

Tamara Kovačević¹, Ljubica Isaković¹, Radomir Arsić²

¹University of Belgrade – Faculty of Special Education and Rehabilitation, Belgrade

²University of Prishtina – Kosovska Mitrovica, Teachers' Training Faculty in Prizren-Leposavić

Summary

Family is extremely important for developing and shaping the personality of the child. Family provides the child with the experience of belonging to the community and the experience of the value of the family as an institution. A child's natural environment is the family environment, which has an irreplaceable role in the shaping of its personality. Within the family, the child gains emotional experiences, learns the rules of interpersonal relationships and of behaving in the society. Within the family, the child adopts life values and goals, receives the culture of its environment as well as speech which is an especially important factor in the social life of the child.

Due to hearing impairments and a changed way of communicating with the environment, deaf and hard-of-hearing children of preschool age develop under more unfavorable conditions than normal hearing children. A large number of deaf and hard-of-hearing children of pre-school age have specific problems in the fields of communication and interaction. Appropriate and efficient early communication, no matter in what language (sign language or spoken language), together with the acceptance of the child and its impairment, are the basis for successful development of the child's personality.

Providing adequate emotional and educational support to the families of deaf and hard-of-hearing children is very important. It is necessary to organize various support programs, to improve communication within the family as well as the cooperation of families and experts of various specialties involved in the

rehabilitation and education of deaf and hard-of-hearing pre-school children.

Key words: family, support, deaf and hard-of-hearing children, pre-school age, communication